

Sokak atık toplayıcılarının kooperatifçilik ilke ve değerleriyle örgütlenmesi: Şişli Belediyesi Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi örneği

The organization of street waste collectors in alignment with the principles and values of cooperatives: a case study of the Environmental Waste Collectors Cooperative enterprise of Şişli Municipality

Sibel ÇALIŞKAN ERCAN ^{1*}, Eray KARA ²

¹ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

sibelcaliskan@arel.edu.tr

² Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

eraykara@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 28.02.2025

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/Kamu Yönetimi

Kabul Tarihi/Accepted: 28.04.2025

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Kooperatifçilik, demokrasi, adalet, eşitlik, dayanışma ve yardımlaşma gibi temel değerlere dayalı olarak bireylerin ekonomik baskılardan korunmasını sağlayan önemli bir örgütlenme modelidir. Özellikle ekonomik ve toplumsal kriz dönemlerinde önemi artan kooperatifler, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin desteğiyle teşvik edilmektedir. Ancak bu desteklerin, kooperatiflerin özerkliğini zedelemeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Türkiye'de kadın girişimi, tarım, turizm ve küçük ölçekli ticaret gibi alanlarda kooperatifleşme süreçleri giderek yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma, geri dönüşüm ürünlerini sokaklardan toplayarak geçimini sağlayan bireylerin, belediyenin desteğiyle başlattığı kooperatifleşme süreçlerini ele almaktadır. Örnek olay olarak, Şişli Belediyesi Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi incelenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu kooperatifin sokak atık toplayıcılarının yaşam koşullarına etkileri ile belediyenin bu süreçteki rolü ve katkıları analiz edilmiştir. Çalışma, nitel bir araştırma tasarımına dayalı olarak gerçekleştirilmiş; gözlem ve belge analizi gibi yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca, Şişli Belediyesi'nin stratejik planları, faaliyet raporları ve ilgili haberler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Son yıllarda özellikle İstanbul'da sokak atık toplayıcılarının sayılarında gerçekleşen artış eğilimi, ciddi bir sorun haline gelmiş ve eski ile yeni toplayıcılar arasındaki rekabeti körüklemiştir. Bu çalışma, kooperatifleşme sürecinin bu grupların yaşam standartlarını nasıl iyileştirdiğini ortaya koyarken, aynı zamanda diğer belediyeler için örnek bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, sokak atık toplayıcıları, Şişli Belediyesi, Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi, yerel yönetimler.

Abstract

Cooperativism, based on fundamental values such as democracy, justice, equality, solidarity, and mutual assistance, is an important organizational model that protects individuals from economic pressures. Their significance increases during economic and social crises, and they are often encouraged with support from central and local governments. However, such support should not compromise the autonomy of cooperatives. In Turkey, cooperatives are increasingly established in areas such as women's entrepreneurship, agriculture, tourism, and small-scale trade. The municipality examines the cooperative development process initiated by individuals who collect recyclable waste from the streets, supported by

¹ Bu çalışma, 1-3 Kasım 2024 tarihlerinde düzenlenen 3. Örgütlerin Yönetimi Uluslararası Kongresi'nde sunulan 'Sokak Atık Toplayıcılarının Kooperatifçilik İlke ve Değerleriyle Örgütlenmesi: Şişli Belediyesi Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi Örneği' başlıklı yayınlanmamış bildirinin genişletilmiş halidir.

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Sibel ÇALIŞKAN ERCAN

¹ orcid.org/0000-0001-8675-0643; ² orcid.org/0000-0002-0057-8625

DOI: <https://doi.org/10.56723/dyad.1648733>

municipal assistance. The case study focuses on Şişli Municipality's Environmental Waste Collectors Cooperative, analyzing the cooperative's impact on the living conditions of street waste collectors and the municipality's role in this process. The research employs a qualitative design, incorporating methods such as observation and document analysis. Strategic plans, activity reports, and relevant news from Şişli Municipality were thoroughly reviewed. The growing number of street waste collectors in Istanbul has created significant challenges, intensifying competition between long-standing and newer collectors. This study highlights how the cooperative model improves the living standards of these groups while presenting an exemplary framework for other municipalities.

Keywords: Cooperatives, street waste collectors, Şişli Municipality, Environmentalist Waste Collectors Business Cooperative, local governments.

1. Giriş

Kooperatifçilik, bireylerin ortak ekonomik çıkarlarını koruma, geliştirme ve sosyal dayanışmayı güçlendirme amacıyla bir araya geldikleri kolektif bir örgütlenme modeli olarak, modern toplumlarda ekonomik ve sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Kavramsal kökeni, Latince "iş birliği" anlamına gelen "cooperatio" terimine dayanan kooperatifçilik, özellikle Sanayi Devrimi'nin toplumsal ve ekonomik dengeleri alt üst ettiği dönemde hızla değişen sosyal yapılar karşısında bireylerin tek başlarına çözüm üretemedikleri sorunlara karşı bir dayanışma aracı olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi sonrası dönemde derinleşen ekonomik eşitsizlikler ve yoksulluk, bireylerin haklarını koruma ve ekonomik güvenlik sağlama gereksinimlerini artırmış, bu da kooperatiflerin toplumsal bir çözüm modeli olarak yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Kooperatifler, eksik rekabetin ve kaynakların yetersiz dağılımının olduğu ortamlarda, bireylerin ekonomik güçlerini birleştirerek rekabet avantajı sağlamalarına ve dayanışma yoluyla ekonomik güvenliklerini teminat altına almalarına olanak tanımıştır [1]. Ancak kooperatiflerin önemi yalnızca ekonomik düzeyde sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal eşitliği sağlama, sosyal katılımı teşvik etme ve dezavantajlı grupların toplumsal süreçlere daha etkin bir biçimde dâhil edilmesi gibi sosyal işlevleri de yerine getirmektedir.

Türkiye'de kooperatifçilik hareketi, 24 Nisan 1969 tarihinde kabul edilen ve hâlen yürürlükte olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile hukuki bir çerçeveye oturtulmuş, bu kanun kooperatiflerin temel yapısal ve yönetsel unsurlarını düzenleyerek, bireylerin ortak çıkarlarını koruma ve geliştirme amacıyla ekonomik iş birliği temelinde bir araya gelmelerine olanak tanımıştır. Kooperatifler, ekonomik kalkınma ve dayanışmanın yanı sıra, dezavantajlı toplumsal kesimlerin güçlendirilmesi ve ekonomik hayata katılımı açısından da önemli bir araç olarak görülmektedir [2]. Türkiye gibi sanayileşen ve kentleşen toplumlarda, formel ekonominin dışında kalan geniş toplumsal kesimler için kooperatifler, ekonomik güvence sağlama ve sosyal dışlanmaya karşı bir korunma aracı olarak büyük önem taşımaktadır. Özellikle formel ekonomiye dahil olamayan ve genellikle ihmal edilen toplumsal gruplar, kooperatifler aracılığıyla hem ekonomik hem de sosyal anlamda güçlendirilmekte, bu yolla toplumsal eşitsizliklerin giderilmesine katkıda bulunmaktadır.

Büyükşehirlerde faaliyet gösteren sokak atık toplayıcıları ise, kooperatifleşme süreçlerinin toplumsal ve ekonomik adaleti sağlama konusunda nasıl etkili olabileceğini gösteren çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Sokak atık toplayıcıları, büyük oranda formel ekonomik yapının dışında kalan, yeterli sosyal haklardan mahrum ve çoğu zaman sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalan bir gruptur. Bu bireyler, ekonomik güvenceden yoksun olmaları nedeniyle iş güvenliği ve haklarını koruma noktasında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Kooperatifleşme süreci, bu grupların daha organize ve sürdürülebilir bir ekonomik yapıya kavuşmasını sağlayarak, iş güvencesi, sosyal haklar ve ekonomik kazanç açısından önemli iyileştirmeler sunabilir. Dolayısıyla, sokak atık toplayıcılarının kooperatifleşme süreci ve bu süreçlerin ekonomik güvence, sosyal haklar ve toplumsal entegrasyon üzerindeki etkileri bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Çalışmada öncelikle kooperatifçilik kavramının tarihsel gelişimi ve temel ilkeleri ele alınarak, bu örgütlenme modelinin sosyal ve ekonomik dayanışmayı nasıl sağladığı incelenecektir. Bu kapsamda, kooperatiflerin sosyal adaleti tesis etme ve dezavantajlı grupları ekonomik olarak güçlendirme potansiyeline vurgu yapılacaktır. Kooperatifçilik politikaları çerçevesinde Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinin gelişimi ve bu alanda yapılan yasal düzenlemeler ayrıntılı bir şekilde incelenecek, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun kooperatifleşme süreçleri üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Türkiye'de kooperatifçiliğin tarihsel gelişimi bağlamında, bu kanunun kooperatif hareketinin genişlemesine ve örgütlenmesine nasıl katkıda bulunduğu üzerinde durulacaktır. Akabinde, sokak atık toplayıcılarının toplumsal dışlanma, ekonomik güvencesizlik ve sosyal haklardan mahrum olma gibi karşı karşıya kaldıkları sorunlar incelenecek, bu grupların kooperatifleşme süreçlerine nasıl dahil edilebileceği ve bu süreçlerin olası etkileri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, özellikle Şişli Belediyesi'nin desteğiyle kurulan Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi örneği, kooperatifleşmenin toplumsal ve ekonomik adaleti sağlama potansiyelini gösteren başarılı bir model olarak ele alınacaktır. Belediyenin sokak atık toplayıcılarına yönelik geliştirdiği sosyal politika stratejileri çerçevesinde bu kooperatifin kuruluş süreci, faaliyetleri ve toplumsal etkileri detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu analiz, kooperatifleşmenin geri dönüşüm faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde organize edilmesi, atık toplayıcılarının ekonomik ve sosyal haklarının iyileştirilmesi ve bu bireylerin kent yaşamına entegrasyonunun sağlanması açısından sunduğu katkıları ortaya koyacaktır. Son olarak, bu örnek üzerinden kooperatifleşme sürecinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi ve sokak atık toplayıcıları gibi dezavantajlı grupların sosyal entegrasyonuna katkı sağlayacak sosyal politikaların

geliştirilmesi için önerilerde bulunulacaktır. Bulgular kısmında yer alan bu geliştirme önerileri ile kooperatife ilişkin olumlu ve olumsuz yönlerin görselleştirilmesinde ise “MindNode” programı kullanılmıştır. Kooperatiflerin sunduğu ekonomik fırsatlar ve toplumsal dayanışmayı artırma potansiyeli, bu çalışmanın temel odak noktalarından biri olarak ele alınacak ve çalışmanın özünü oluşturacaktır.

2. Kooperatifçilik: temel ilkeler, politikalar ve yasal düzenlemeler

Kooperatifçiliğin özü; insanların kendi başlarına başaramadıkları birtakım işleri birlikte yapabilme düşüncesine dayanmaktadır. Tarihsel kökeni eski çağlardaki avcılık – toplayıcılık faaliyetlerine, Antik Yunan’daki gemicilik çalışmalarına ve Orta çağ’daki tarımsal etkinliklere kadar giden bu iş birliği hali, Sanayi Devrimi’nin ardından İngiltere’de toplumcu akımların yaygınlaşması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda, 1844’te “Rochdale Öncüleri” şeklinde adlandırılan 28 dokuma işçisinin birleşerek bir tüketim kooperatifi kurmaları ilk kooperatifçilik faaliyeti olarak kabul edilmektedir [3]. Kooperatifçilik fikri; 19. yüzyıl itibarıyla İngiltere, Fransa ve Almanya’da örgütlü hale gelmiş ve kısa sürede yeryüzünün tamamında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yaygınlaşmanın sonucu olarak da ilk kez 1895 yılında uluslararası düzeyde bir örgüt olan “Uluslararası Kooperatif Birliği” (ICA) kurulmuştur. Bu Birlik, kurulduğu günden bugüne kadar kooperatifçiliğin dünya genelinde örgütlü hale gelmesinde başat bir konumdadır. Ülkeler düzleminde yer alan çatı örgütlerin birbirleriyle görüşlerini paylaştığı toplantılar düzenleyen ICA, yerel düzeyde kooperatifçiliğin gelişmesi konusunda önemli katkılar sağlamaktadır. Kooperatifçiliğin tanımlanması, değerlerinin belirlenmesi ve temel ilkelerin şekillendirilmesi konusunda çalışmalar yapan ICA, aynı zamanda politika geliştirme sürecinde de ülkelerin önüne yol haritaları çizmektedir.

2.1. Kooperatifçilik kavramı, değerleri ve temel ilkeler

ICA’ya göre kooperatifçilik, "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak amacıyla gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin ortak mülkiyet ve demokratik denetim esasına dayalı özerk bir kuruluşudur" [4]. Bu genel tanımlamanın yanı sıra 1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklik ile kooperatifler “tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklık” olarak tanımlanmıştır [5]. Kooperatifleri, “ekonomik demokrasinin beşiği” ve “demokrasi olarak” tanımlayan Geray ise, ekonomik açıdan sınırlı olanaklara sahip bireylerin, üyelerinin temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurdukları, kar amacı gütmeyen ticari kuruluş ve ortaklıklarına kooperatif ismini verirken, tanımlamasında kooperatiflerin bir sivil toplum örgütü olduğunu söylemekte ve temel değerlere atıf yapmaktadır [6].

ICA, kooperatifçiliğin temel değerlerini, “kendi kendine yardım, kendi kendini sorumlu tutma, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma” olarak sıralamaktadır. Bu bağlamda, “üyelerin bağımsız olarak ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iş birliği yapma iradesi” kendi kendine yardım olarak açıklanırken, “üyelerin ve liderlerin, kooperatifin faaliyetlerinden sorumlu olma bilincine sahip olması” ise kendi kendini sorumlu tutma olarak ifade edilmektedir. Demokrasi değeri, “tüm üyelerin karar alma süreçlerine eşit şekilde katılımını ve kooperatifin yönetimine demokratik katılımını” belirtirken, eşitlik ise “tüm üyeler arasında ayırım yapılmaksızın eşit haklar ve fırsatlar sunulmasına” karşılık gelmektedir. “Üyeler arasında dürüstlük ve adil paylaşım” meselesi adalet ile açıklanabilirken, dayanışma değeri ile “ortakların birbirlerine karşı sorumluluk hissetmeleri ve dayanışma içinde hareket etmeleri gerekliliği” vurgulanmaktadır. Aynı zamanda ilgili raporda; “dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk ve başkalarına karşı saygı” gibi etik olgular da kooperatifçiliğin değerleri arasında yer bulmaktadır.

Kooperatifçiliğin temel değerlerinin uygulanabilmesi adına, Rochdale Öncüleri ile başlayan ve ICA ile devam eden ilkelerin oluşma süreci ve söz konusu ilkeler oldukça önemlidir. Rochdale Öncüleri ve kooperatifçiliğin ilk ilkeleri, modern kooperatif hareketinin temelini oluşturmuştur. Rochdale Öncüleri tarafından oluşturulan aşağıdaki ilkeler, bugün modern kooperatifçilik için hâlâ bir rehber niteliğindedir ve "Rochdale İlkeleri" olarak anılmaktadır. 1930’da Viyana’da toplanan ICA Kongresi’nde merkez komiteden istenen raporun önce 1934’te Londra Konferansı ve nihayetinde 1937’de Paris Kongresi’nde kabul edilen bu ilkeler; “serbest giriş, demokratik denetim (bir kişi, bir oy), işletme fazlalarının üyelere işlemleri oranında dağıtımı, sermayeyle sınırlı kar, siyasal ve dinsel yansızlık, peşin satış ve eğitim geliştirilmesi” olarak belirlenmiştir. Bu ilkelerden ilk dördünün kabulü ve uygulanması, kooperatifler için elzem iken, son üçü seçimlik ilke olarak belirlenmiştir [7]. ICA ve ILO, 20. Yüzyıl boyunca ilkelerin geliştirilmesi için çaba göstermiş ve nihayetinde, Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin (ICA) 20-23 Eylül 1995 tarihleri arasında İngiltere’nin Manchester şehrinde yapılan 31. Kongresinde kooperatifçilik ilkeleri tartışılarak yeniden şekillenmiştir.

Kooperatifçiliğin temel değerleri kapsamında nihai hale getirilen ilkelerinin ülkeler tarafından ne kadar uygulanabildiği sorusu, o ülkelerin kooperatifçilik politikalarının temelini oluşturmaktadır. Görece toplumun geri kalmış kesimlerinin ekonomik anlamda korunmasını amaçlayan bu değerler ve ilkeler, sosyolojik koşulların da etkisi ile birlikte ülkeler arasında farklı uygulamaların en aza indirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda asıl mesele, devletlerin kooperatiflerin özerkliğini tanıyacak koşulları sağlamakla birlikte, destek politikalarına önem vermesinden geçmektedir.

Tablo 1. Kooperatifçiliğin temel ilkeleri [4]–[8].

İlkeler	Anlamı
Gönüllü ve Herkese Açık Ortaklık	“Kooperatifler, cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel ayrımcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır.”
Ortaklar Tarafından Gerçekleştirilen Demokratik Denetim	“Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (her ortağa bir oy hakkı). Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir.”
Ortakların ekonomik katılımı	Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, üyeliğin bir koşulu olarak taahhüt edildiği üzere (var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen "en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar" oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kâr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amaçların biri ya da tamamı için ayırırlar.”
Özerklik ve bağımsızlık	“Kooperatifler özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hükümetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecek ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler”.
Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme	“Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu -özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.”
Kooperatifler arasında iş birliği	“Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin bir şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.”
Topluma karşı sorumlu olma	“Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.”

2.2. Kooperatifçilik politikaları

Kooperatifçilik, özellikle gelişmiş ülkelerde piyasanın acımasız koşullarına karşı halkı korumanın birincil kurumsal yapılarından. ICA'ye üye olanların sayısının her geçen yıl artması, kooperatiflerin gücünü göstermektedir. Bu bağlamda, 1907 yılında 24 Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika ülkesinden 632 kooperatif üye iken; bu sayı 1927 yılında 35 ülke ve 100 bin kooperatifi içerisinde toplayan 103 ulusal, 8 bölgesel birliğe yükselmiştir. Bu sayı ile yaklaşık 48 milyon üyeye tekabül etmektedir. 1984 yılında ICA üye sayısı 70 ülkeden 165 üst kuruluşa üye 705 bin kooperatif olurken, bu sayı 357 milyon kişinin temsili anlamına gelmekteyken, 1989 yılında 76 ülkeden, 675 bin kooperatif, 626 milyon kişi ICA çatısı altında toplanmıştır [9]. Günümüzde ise, 103 ülkeden, 3 milyon kooperatif ve yaklaşık dünyadaki insanların en az %12'si ICA'nın iş birliğisidir. Bu oran, 1 milyarı aşkın insana tekabül etmektedir. Bu kooperatifler, çalışan nüfusun %10'una iş veya çalışma fırsatı sağlamakta ve bu oran kooperatiflerin sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve istihdama katkısını gözler önüne sermektedir. En büyük üç yüz kooperatif ise, toplumun gelişmesi için ihtiyaç duyduğu hizmetleri ve altyapıyı sağlarken 2,146 trilyon ABD doları ciro elde etmektedir [10].

ICA, her yıl ciro anlamında ilk 300'e (Global-300) girenlerin listesini yayınlamaktadır. Kooperatiflerin türlerine ilişkin sunulan verilere göre; Global-300'deki en yüksek payın 126 ile üretici kooperatifleri olduğu görülmektedir. “Müşterek (Mutual)” olarak ifade edilen ve kooperatif ortaklarına, müşterilere, tedarikçilere, çalışanlara veya yerel toplumdaki insanlara fayda sağlamak için oluşturulan bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda yer alan kooperatiflerin sayısı ise 84'tür. Global-300'de toplamda 71 tüketici kooperatifi varken, “non coop controlled by coops” şeklinde belirtilen ve aslında tam anlamıyla bir kooperatif olmayan ancak kooperatifler tarafından oluşturulan markaların sayısı ise 11'dir. Bu listede 5 işçi kooperatifi yer alırken, “çok paydaşlı kooperatifler” olarak ifade edilen ve tüketiciler, üreticiler, işçiler, gönüllüler veya topluluk destekçileri gibi birden fazla üyelik sınıfının üye olduğu ortaklıkların sayısı ise 2'dir. Bu türde paydaşlar; kar amacı gütmeyen kuruluşlar, işletmeler, devlet kurumları ve hatta bireyler olabilir. Global-300'de 1 tane de “üretici + tüketici” olarak ifade edilen kooperatif bulunmaktadır. Kişi başına düşen GSYİH bağlamında ise listede; 125 üretici, 84 tüketici, 71 “müşterek (mutual)”, 13 “non coop controlled by coops”, 8 işçi, 2 çok paydaşlı ve 1 tane de “üretici + tüketici” kooperatifi bulunmaktadır.

Global-300'de yer alan kooperatiflerin ülkelere göre toplam incelemesinde ise; ABD, Fransa, Almanya ve Japonya ön plana çıkmaktadır. Listeye girenlerin yarısından fazlasını içeren bu ülkeler; dünyada kooperatifçiliğin gelişimi konusunda önemli roller üstlenmektedir. Bu ülkeleri ise; Brezilya, Hollanda, İtalya, Kanada, Danimarka ve Finlandiya gibi ülkeler takip etmektedir. [11]. Raporda yer alan kişi başına GSYİH bağlamındaki haritada Kenya'dan bir kooperatifin de yer

alması ise dikkat çekicidir. Bu bağlamda, toplam listede 42. sırada, kişi başına GSYİH kapsamındaki listede 8. Sırada yer alan “Co-operative Bank of Kenya Ltd. (CBK), türüne göre “Non coop controlled by coops” olarak geçerken, sektörel anlamda ise finans hizmeti yürütmektedir. Bu Banka, Kenya'daki kooperatif topluluklarına ait olan ve şirket hisselerinin toplam %65'ini oluşturan çoğunluk hissesine müştereken sahip olan bir holding şirketidir. Geriye kalan kısım ise Nairobi Menkul Kıymetler Borsası aracılığıyla bireysel ve kurumsal yatırımcılara aittir. Banka, kooperatif bankacılığının yanı sıra bireysel, ticari, yatırım faaliyetlerini de yürüterek güçlenmeyi amaçlamaktadır [12]. Aynı zamanda, Türkiye’den de üç kooperatif kişi başına düşen GSYİH’ye göre 300 kooperatifin belirlendiği listelerde yer almaktadır. Bunlardan ilki; toptan ve perakende satış sektöründe yer alan ve bir üretici kooperatifi olan Bursa Eczacılar Kooperatifi’dir. (BEK). Kooperatif, listeye 125. sıradan girerek Türkiye’de en büyük ciroya sahip olma özelliği taşımaktadır. Aynı sektör ve türde olan İstanbul Ecza Koop (ISKOOP) ise 2020 verilerine göre 137. sırada yer almaktadır. Bu iki kooperatifin 2019’a göre yaklaşık 25-30 sıra ilerlemesi ise olumlu bir gelişmedir. Son olarak listede 292. sırada yer alan Trakya Birlik ise tarım ve gıda faaliyetleri yürüten bir üretici kooperatiftir. Trakya Birliği’nin 2019 yılından 30 sıra gerilemesi ise olumsuz bir durumdur [11]. Sonuç olarak, sektörel ve türlerine göre kooperatiflerin verileri incelendiğinde; özellikle sigortacılık ve bankacılığın önemli bir yer tuttuğu görülürken, aynı zamanda tarımsal anlamda üretim yapan çiftçilerin kooperatif örgütlenme biçimini daha fazla sahiplendiği söylenebilir. Özellikle gıda üretimi ve tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi için kurulmuş olan bankaların ve sigorta iştiraklerinin listelerde de ön plana çıktığı da görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde toptan ve perakende satış kooperatifleri de oldukça önemli cirolar elde etmektedir.

BM’nin uzman kuruluşları arasında yer alan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise her ne kadar uluslararası çalışma yasalarını düzenleyen ve bu konuda standartlar ortaya koyan bir kuruluş niteliğinde olsa da kooperatifler noktasında da önemli çalışmalar yapmaktadır. Bu anlamda ILO, özellikle yoksullukla mücadele ve kırsal kalkınmaya yönelik kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik projeler ortaya koymakta ve bu konularda ülkeler için tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. İstihdam, sosyal adalet, ekonomik kalkınma konularında kooperatiflerle iş birliği halinde olmayı görev edinen ILO’nun üst karar alma organı olan Uluslararası Çalışma Konferansı’nda alınan bu tavsiye kararlardan ilki ise 1966 yılında gerçekleşmiş ve 127 Sayılı Kooperatifler (Gelişmekte Olan Ülkeler) Tavsiye Kararı” kabul edilmiştir. Bu karara göre; özellikle gelişmekte olan ülkelerde kooperatiflerin yoksullukla mücadelede en önemli araç olduğu belirtilerek, iş birliği ve eğitim konularına özel vurgu yapılmıştır. Bu karardan sonra aynı yıl içerisinde ICA’nın kooperatifçiliğin ilkeleri arasında “kooperatifler arası iş birliği” ve “kooperatif eğitim ve öğretimi” maddelerini eklemesinde bu tavsiye kararının oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu kararın etkisi ile ILO gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki örgütlerini güçlendirerek bu ülkelerde kooperatifçiliğin gelişmesi konusunda katkılar sağlamıştır. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki yer alan ülkelere bazılarının kooperatifçilik yasalarının hazırlanmasında etkili olan 127 sayılı Tavsiye Kararı, Türkiye’deki 1969 tarihli 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun bütününe tam olarak etkilemese de kooperatiflerin tanımlanması ve kurulmasına ilişkin hükümlerde tavsiye kararının etkili olduğu anlaşılmaktadır. ILO’nun bu Tavsiye Kararı, 1960’lı yılların kalkınmacı anlayışı ile hazırlandığı ve 1990’lı yıllardaki küreselleşmenin etkisi ile değişen pazar ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamaması, gelişmekte olan ülkelerdeki yasal düzenlemeler için teknik yardım talebinin artması, gelişmiş ülkelerde özel şirketlerle rekabet ortamının oluşturulabilmesi, kooperatiflerin işletme rolünün gerektiği kadar ele alınmaması gibi nedenlerden dolayı yeni bir tavsiye kararı alınması ihtiyacı doğmuştur [13].

Bu ihtiyaçlardan dolayı ILO tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Konferansı’nın 90. Toplantısı’nda “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” başlıklı “193 sayılı Tavsiye Kararı” kabul edilmiştir. Bu kararla; istihdam yaratma, kaynakların harekete geçirilmesi, yatırım yapma ve ekonomiye katkı konularında kooperatiflerin önemli olduğu ve kooperatiflerin farklı türleriyle tüm insanların ekonomik ve sosyal kalkınmaya katılımlarını teşvik ettiği vurguları yapılmıştır. Kararın özü ise, kooperatiflerin önünde engel teşkil eden yasal ve yönetsel meselelerin ortadan kaldırılması için siyasal iktidarların teşvik edilmesi ve karar alıcılardan kooperatifleri destekleyici ortamların yaratılması için politikalar oluşturulmasının istenmesidir. Bu bağlamda, dengeli ve adaletli bir toplum için kamunun ve özel sektörün yanı sıra kooperatiflerin üçüncü bir sektör olarak algılanması gerekliliği 193 sayılı Tavsiye Kararının temel vurgusudur. Diğer vurgular ise; yasal çerçevenin hazırlanması, devletlerin destekleyici olması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kooperatiflerin türlerine göre el alınması, dezavantajlı grupların finansman kaynaklarına ulaşabilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, işçi hakları, yatay ve dikey ilişkilerin özendirilmesi ile teknik ve mesleki becerilerin geliştirilmesidir. Tavsiye Kararı’nda kooperatifçiliğin faydaları ise; etkin bir piyasa organizasyonunun sağlanması, küçük sınıai işletmelerin özerk şekilde hareket edebilmesi, ürün ve hizmet arzının koordine edilmesi, düşük sermayeli üyelerin kararlara katılımının sağlanması, kar yerine paydaş yararının ön planda olması, kişilerin yönetim ve yöneticilik deneyimi kazanması, nüfusun büyük bölümünün ekonomiye entegrasyonu, yerel piyasaların canlanması, ekonomide istikrarın sağlanması ve güven sağlanması ve toplumsal sermayenin oluşması olarak sıralanmıştır. [14]. Karardan sonra Türkiye’nin aralarında yer almadığı 70 farklı ülkede kooperatifçilik yasaları yeniden gözden geçirilmiştir. Türkiye, bu kararın oluşturulma aşamasındaki uzman toplantılarında yetersiz kalmasının yanı sıra ilgili Bakanlık da tavsiye kararına yönelik adımlar da atmamıştır. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’nin yapmış olduğu atölye çalışması dışında 193 sayılı Tavsiye Kararının Türkiye’de uygulama alanı bulmadığı görülmüştür [15].

Avrupa Birliği (AB) ise, çevre politikaları, iklim krizi ile mücadele ve yerelleşme gibi konularda öncü bir role sahip olduğu gibi, kooperatifçilik meselesinde de başat işler yapan bir örgüttür. Kooperatifler için bir tüzük hazırlayan ve statülerinin belirlenmesini amaçlayan AB, kooperatifçiliğin tüm Birlik üyesi ülkelerde gelişmesine ve hatta ortak politikalar kapsamında tarım, balıkçılık, hayvancılık, ormancılık gibi konularda birlikte hareket edilmesi özel önem vermektedir. Aynı zamanda AB, kooperatiflerin özel şirketlerle rekabet edebilmesi adına regülasyonlar gerçekleştirmekte ve kooperatifçiliğin pazar payının genişletilmesi noktasında çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda AB Konseyi, 22 Temmuz 2003 tarihinde uzun zamandır gündemde olan “Avrupa Kooperatif Tüzüğü” çalışmalarını nihayete erdirmiş ve hükümleri yayımlamıştır. İlgili tüzüğün uygulanma şartı ise; 18.8.2006 tarihi itibarıyla en az iki üye ülke vatandaşlarının kuracağı kooperatiflerde geçerlidir. Tüzüğe göre; ülkeler yasal düzenlemeler konusunda serbest bırakılsa da mevzuatları yakınlaştırma amacı güdülmektedir [3]. Kooperatifçilik Avrupa ülkelerinde filizlendiği ve güçlü olduğu için zaten “AB üye ülkelerinin çoğunda kooperatifler için ulusal kanun çerçevesinde, medeni kanunun özel bir dalına (ilgili ticaret kanunu) bağlı şekilde ve çoğu durumda “özel kooperatif yasası” şeklinde bir düzenleme mevcuttur” [16]. Avrupa Kooperatif Tüzüğü ise, bu yasaların birbirine daha da yakınlaşması ve ortak politikaların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilerek kooperatiflerin özel sektörle rekabet etmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kolaylaştırmanın sebebi ise; kooperatifler arasındaki sınır ötesi ve ülkeler arasındaki iş birliğinin hukuki ve idari nedenlerden dolayı engellenmesi ve bu durumun da ortak Pazar mantığı içerisinde kabul edilemez olmasıdır [15].

Tüzüğün asıl amacı, kooperatiflerin “Avrupa Şirketi (SE)” olarak ifade edilen özel sektörle rekabet edilebilmesini sağlamaktır. Ancak bu rekabetin kurulabilmesi için, kâr amacı ile sermayesini büyütme çalışan SE statüsü, kooperatifçiliğin temel ilkelerine uygun değildir. Bu bağlamda ilgili Tüzük ile birlikte, aslında bir statü de oluşturulmuş ve “Avrupa Kooperatif Topluluğu (SCE)” olarak isimlendirilen bu statü için bazı hükümler belirlenmiştir. Buna göre bir SCE; başlangıçtan itibaren 5 veya daha fazla gerçek kişi, 2 veya daha fazla tüzel kişi veya 5 veya daha fazla gerçek veya tüzel kişinin birleşimi tarafından, 2 veya daha fazla mevcut kooperatifin birleşmesi yoluyla veya başka bir AB ülkesinde en az 2 yıldır kurulmuş olan mevcut bir kooperatifin veya bağlı ortaklığın dönüştürülmesi şeklinde kurulabilir. Kurulma koşulları arasında ise asgari sermaye gereksiniminin 30.000 Euro olma şartı bulunur. Bir SCE’de sınırlı sayıda ‘yatırımcı üye’ bulunabilir. Kooperatifin hizmetlerinden yararlanmazlar ve oy hakları sınırlıdır. Bir SCE’nin, merkezinin bulunduğu AB ülkesinde kayıtlı olması gerekir. Vergi açısından da bir SCE diğer çok uluslu şirketler gibi muamele görür ve daimi işyerinin bulunduğu ülkelerde vergi öder. SCE’de oylama genellikle ‘bir üye, bir oy’ şeklindeki kooperatif ilkesine uygun olarak yapılır. Ancak, belirli durumlarda SCE ile yapılan iş miktarını yansıtabilecek şekilde ağırlıklı oylamaya izin verilebilir. Bir SCE yılda en az bir kez genel kurul toplantısı düzenlemelidir. Kararlar, üçte iki çoğunluğun gerekli olduğu iç tüzük değişiklikleri haricinde, mevcut veya temsil edilen üyelerin basit çoğunluğuyla alınır. SCE’nin iç tüzüğü, yönetim yapısını iki olasılıktan birine göre belirlemelidir: iki kademeli yapı (yönetim organı ve denetim organı) veya tek kademeli yapı (idari organ) [17]. Türkiye’nin 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu büyük ölçüde tüzük ile uyumlu olsa da sermayeyi düzenleyen maddede değişkenlik söz konusudur. Bu değişkenlik; sermayenin temsili, kar dağıtımında hisse türleri gibi konularla ilişkilidir. Bu nedenle, Avrupa Kooperatif Tüzüğü’ne uyum için anonim şirketlere dair hükümlere benzer şekilde bir düzenleme ihtiyacı doğmaktadır. Aynı şekilde tüm kooperatiflerin tek bir kanuna bağlı şekilde faaliyet göstermesi de Avrupa Kooperatif Tüzüğü’ne uyum için oldukça önemlidir [15].

Nihayetinde, ILO’nun kooperatifler için yapmış olduğu “üçüncü sektör” vurgusu ve AB’nin ortaya çıkardığı SCE Statüsü ile kooperatifleri özel sektöre yakınlaştırma meselesi aslında aynı anlama gelmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile birlikte devletlerin rollerinin küçültülmesi ve sosyal devlet anlayışının gerilemesi ile alt gelir gruplarına yönelik desteğin ortadan kalkmaya başlaması sonucu kooperatifler önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Özellikle son 30 yıldır kooperatifçilik, uluslararası örgütler tarafından aslında kapitalizmin krizine ilişkin bir çözüm arayışı olarak görülmektedir.

2.3. Türkiye’de yaşanan sorunlar

Türkiye’de kooperatifçilik, sosyal devlet anlayışının güç kazandığı 1961 Anayasası ile birlikte anayasal güvence altına alınmıştır. Buna göre, 1961 Anayasasının 51. maddesinde “Devlet kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır” hükmü, 1982 Anayasası’nın 171. maddesinde de yer almaktadır. İlgili madde, “Devlet milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır” hükmünü getirmektedir. Anayasalarda yer alan bu hükümler, devlete kooperatifler lehine olumlu anlamda ödevler yüklemektedir. Buna göre; “kooperatiflerin özerkliğine, bağımsızlığına ve demokratik yapısına zarar vermeksizin kooperatifçiliğin gelişmesine yönelik her türlü yasal, idari ve mali tedbirleri almak devletin anayasadan kaynaklanan görevleri arasındadır. Devletin kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik yasal anlamdaki görevi, ticaret yasasından bağımsız olan 1163 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle uygulama şansı bulmuştur” [16]. Ülkemizde kooperatifçiliğe ilişkin temel mevzuat 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’dur. Kanun’un 2. maddesinde ise kooperatiflerin kuruluşuna ilişkin hususlar belirlenmiştir. Buna göre, “bir kooperatif en az 7 ortak tarafından imzalanacak ana sözleşme ile kurulur. Ana sözleşmenin ticaret sicili müdürlüğünde yetkilendirilmiş personel huzurunda imzalanması gerekir. İlgili Bakanlık faaliyet konuları itibarıyla kooperatifleri sınıflandırmaya, çalışma bölgeleri oluşturmaya, kooperatif kuruluşu için asgari ortak sayısından az olmamak üzere ortak sayısı ve kooperatif kurulmasına yönelik diğer şartlar ile usul ve esasları belirlemeye yetkilidir” [5].

Anayasal ve yasal anlamda güvence altına alınan kooperatifler, Türkiye’de yeterince hayat bulamamaktadır. Kooperatifçiliğin gelişimine ilişkin sorunların temeli ise tarihsel nedenlere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde görülen feodal düzeninin etkisinin 20. yüzyıl gibi geç bir tarihe kadar yansımalarının devam etmesi nedeniyle, milli bir burjuvazinin oluşması ancak cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, aslında bir işçi sınıfının da kendiliğinden oluşarak örgütlü bir hale gelememesine yol açmış ve korporatist bir anlayış ile toplumsal sınıfların göz ardı edildiği bir anlayış güç kazanmıştır. Bununla birlikte, tarımın köylerde gelişebilmesi ve yoksul kesimlerin mülkiyet sahibi olabilmesi adına toprak reformunun da gerçekleştirilememesi nedeniyle, kırsal alanlarda belirli bir zümrede zenginliğin toplanması engellenememiştir. Bu durum kentte de farklı şekillerde kendisini göstermiş, köylerdeki yoksul kesimler kentlere göç etmiş ve gecekondulaşma ile birlikte kentlerdeki sorunlar içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye, demokrasi konusunda her zaman sıkıntılar yaşayan bir ülke olmuştur. Yerelleşme, bölgeselleşme, sendikacılık, kent planlaması gibi pek çok sorunun da temel kaynağı olan feodal ilişkilerden kurtulamama hali, kooperatifçilik konusunda da Türkiye’nin gelişmemesinin temel sebebidir. Güreşçi ve Gönç ise, kooperatifçiliğe ilişkin sorunların bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini ifade ederken, kavramlaştırma ile başlayan bir sorun kümesinde yasal düzenlemelerin, idari ve yönetim süreçlerinin, ekonomik altyapının ve eğitim faaliyetlerinin bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır [18]. Bu bütüncül sorunların çözülebilmesi için temel olarak yapılması gereken ise kooperatiflere ilişkin anlayış değişikliğine gidilmesidir.

Aynı zamanda, Kooperatifçilik olgusunun Türkiye’de gelişmesinin önündeki önemli engellerden biri de toplumda kooperatifçilik kültürünün ve bilincinin gelişmemiş olması ve insanların birbirine güvenmediği bir ortamda yaşamasıdır. Aynı zamanda, Türkiye’de kooperatifçilikle ilgili verilerin doğru bir şekilde hazırlanması ve planlamaların bu verilere göre şekillenmesi gerekmektedir. Günümüzde, çok sayıda faal olmayan kooperatif halen verilerin içerisinde yer almaktadır. Bu durum, sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesinde büyük zorluklara yol açmaktadır. Bu nedenle başta ilgili Bakanlık ve TÜİK iş birliği ile, faal olmayan kooperatifler tasviye edilmelidir. Bu veriler sağlıklı bir şekilde belirlendikten sonra, 1163 sayılı Kooperatifler Yasası’nın günümüze uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Meclisin, aynı köyler için 1924 yılından bugüne kadar yeni bir yasa yapmadığı gibi, 1969 yılından günümüze kadar kooperatifler için de yeni bir kanunun çıkarılmamış, aslında konuya ilişkin ilgisizliğin bir göstergesidir. Bu yeni kanun, İLO’nun 2002 yılında aldığı “193 sayılı Tavsiye Kararı” ve AB Konseyi’nin 2003 yılında çıkardığı “Avrupa Kooperatif Tüzüğü” hükümlerini gözetilerek ve Türkiye’nin ihtiyaçlarına da uygun olarak düzenlenmelidir. Temel amaç, kooperatiflerin özel şirketlerle rekabet edebilir hale gelmesi olmalıdır.

Her ne kadar yeni bir kanun çıkarılmamış olsa da çeşitli yasalardaki değişiklik yapılarak ve yönetmelikler çıkartılarak 2000 sonrası süreçte kooperatiflere ilişkin düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda, 2004 yılında 5146 sayılı Kanun kapsamında Kooperatifler Kanunu’ndaki tanımlamada değişikliğe gidilmiş ve tüzel kişilerin de kooperatiflere üye olabilmesinin yolu açılmıştır [19]. Türk Ticaret Kanunu’nda 2011 yılında yapılan 6102 sayılı değişiklik ise, kooperatiflerin ticari faaliyetlerinde TTK hükümleri geçerli olmaya başlamış, bu durum özellikle defter tutma, belge düzeni, şeffaflık ve denetim ilkelerinde dolaylı etkiye neden olmuştur [20]. Aynı zamanda 2016 yılında çıkartılan 6764 sayılı Kanun ile öğrenci kooperatiflerinin teşviki ve mesleki eğitim bağlamında kooperatifçiliğin geliştirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda kooperatifçilik eğitimlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir [21]. Ayrıca 2020 yılı sonrasında kooperatiflere ilişkin yapısal düzenlemelere gidilmiş ve 7339 sayılı Kanun ile kurucu ve yönetici eğitim zorunluluğu, elektronik genel kurul, yönetim kurulunun sorumluluğu (şahsi mali sorumluluk) ve iç denetimin güçlendirilmesi gibi pek çok konuda hükümler getirilmiş ve bu hükümler çeşitli uygulama yönetmeliği ile desteklenmiştir. [22],[23]. Bununla birlikte, kooperatiflere ilişkin verilerle ilgili yaşanan aksaklıklara çözüm üretmek amacıyla, 7339 sayılı Kanun’unun Ek Madde 5’inde yer alan Kooperatif Bilgi Sistemi’ne (KOOPBİS) veri girişlerinin yapılması zorunlu hale getirilmiştir [24].

3. Sokak atık toplayıcıları ve kooperatifleşme süreci

Sokak atık toplayıcıları, kent yaşamında sıklıkla "kirli" ve "küçük düşürücü" addedilen, toplumsal olarak marjinalleştirilmiş bir geçim kaynağının özneleridir [25]. Gelişmekte olan ülkelerde geri dönüşüm süreçlerinde kritik bir işlev üstlenirler ve genellikle düşük gelirli, dezavantajlı toplumsal kesimlerden gelen bireyler bu işte çalışır. Resmi atık yönetim sistemlerinin yetersiz kaldığı alanlarda faaliyet gösteren bu çalışanlar, kentlerdeki geri dönüştürülebilir malzemeleri toplayarak ekonomik kazanç sağlamaktadır. Türkiye’de ve pek çok gelişmekte olan ülkede, bu iş alanı çoğunlukla sosyal ve ekonomik açıdan en dezavantajlı kesimlerin çalışma alanı haline gelmiştir [26]. Özellikle büyükşehirlerde, zorunlu göç sonucu kentlere gelen Kürt nüfus başta olmak üzere, Suriyeli, Afgan ve diğer mülteci nüfuslar da bu işte yoğunlaşmıştır [27].

Atık toplama işi, geri dönüşüm için çöplerin ayrıştırılması sürecini de içermekte olup, giderek artan ekonomik zorluklar nedeniyle birçok insan için temel geçim kaynağı haline gelmiştir. Mısır’da Romanlar, Hindistan’da kast sisteminin en alt tabakalarındaki bireyler ve Latin Amerika ülkelerinde yerliler tarafından yürütülen bu iş, Türkiye’de Kürt nüfus, Suriyeli ve Afgan mülteciler ile düşük gelirli diğer gruplar arasında yaygın bir geçim yolu olmuştur [27]. Sokak atık toplayıcılarının çoğunlukla kayıt dışı çalışmaları, onları sosyal güvence, sağlık hizmetleri ve emeklilik gibi temel haklardan mahrum bırakmaktadır. Bunun yanı sıra, topladıkları malzemenin piyasa değerine bağlı olarak gelir elde

etmeleri, maddi olarak güvencesiz bir hayat sürmelerine yol açmaktadır. Yaptıkları işin toplumsal olarak marjinalleştirilmiş olması, onları aynı zamanda sosyal dışlanmaya da maruz bırakmaktadır.

Sokak atık toplayıcılarının çoğunluğu, uzun süredir enformel ekonominin bir parçası olarak güvencesiz ve kayıt dışı çalışma koşulları altında faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda enformel işin iki temel unsuru bulunmaktadır: Birincisi, küçük ölçekli ve kayıt dışı işletmelerde çalışmak; ikincisi ise sosyal güvenceden yoksun olarak, sözleşmesiz ve düzenli ücret almadan büyük ölçekli veya uluslararası şirketlerde çalışmaktır. Her iki durumda da çalışanlar kayıt dışı kalmakta ve temel haklardan mahrum bırakılmaktadır [27]. Ayrıca sokak atık toplayıcılarının içinde bulunduğu çalışma koşulları son derece zorludur ve bu sektörde çalışanların büyük bir çoğunluğunun herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. İşin doğası gereği, özellikle kış aylarında açık havada, kar, yağmur ve çamur içinde uzun saatler çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ortalama bir iş günü, 8 ila 10 kilometrelik bir mesafeyi çöp arabalarıyla birlikte kat etmeyi ve yaklaşık 10 saat çalışmayı gerektirmektedir. Günlük ortalama 300 kilo işe yarar atık toplayan bir çalışan, bunun karşılığında piyasa koşullarına göre oldukça düşük bir kazanç elde edebilmektedir. Ancak bu miktar, genel ortalamanın üstünde bir rakamdır ve her gün bu kadar atık bulmak her zaman mümkün olmamaktadır. Toplayıcıların ilk elden ayırttığı kâğıt ve diğer geri dönüştürülebilir malzemeler, geri dönüşüm tesisine ulaşana kadar en az üç kez el değiştirmekte ve tesislere çok daha yüksek bir fiyata satılmaktadır. Bu durum, atık toplayıcılarının emeklerinin ciddi bir şekilde sömürüldüğünü ve düşük gelirlerle güvencesiz bir yaşam sürdüklerini göstermektedir. Bu tarz durumlar, onların hem ekonomik hem de sosyal açıdan kırılgan ve savunmasız bir konumda kalmalarına neden olmaktadır [27].

Atık toplayıcılarının toplumsal statüsünü iyileştirmek açısından kooperatifleşme süreci önemli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Kooperatifler, bireylerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gönüllü olarak bir araya geldikleri demokratik kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Atık toplayıcılarının kooperatifleşmesi, onların daha örgütlü ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmalarını sağlayarak sosyal güvencelerden yararlanmalarına olanak tanımaktadır [28]. Dünya genelinde atık toplayıcılığının kooperatifleşmesi, iş gücüne insani koşullar ve sosyal haklar sağlamada etkili bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok ülkede kurulan atık toplayıcı kooperatifleri, üyelerine yalnızca ekonomik kazanç sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve emeklilik gibi temel haklar da sunmaktadır.

Meksikalı akademisyen Martin Medina, atık toplayıcılığı sektörünün desteklenmesinin, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabileceğini ileri sürmektedir. Medina'ya göre, bu sektörde yapılacak iyileştirmelerle geniş çaplı bir istihdam yaratılabilir ve yoksulluk oranları düşürülebilir. Ayrıca, geri dönüşüm ve hammadde tedarik süreçlerinde artan rekabet, maliyetlerin azalmasına, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine katkıda bulunacaktır. Çalışmada ayrıca, gelişmekte olan şehirlerde atık toplayıcılarının toplumsal yapı içinde önemli bir yer tuttuğu ve nüfusun %2'sinin bu işten geçimini sağladığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, atık toplayıcılığı yalnızca çevre dostu bir uygulama değil, aynı zamanda yoksulluğun etkilerini hafifletmek için bir araç olarak da değerlendirilebilir. Özellikle yoksulluğun derin ve kalıcı olduğu bölgelerde, bu sektöre yönelik kamu ve yerel yönetim desteği, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Sonuç olarak, atık toplayıcılarının formel geri dönüşüm süreçlerine entegrasyonu, geri dönüşüm oranlarının artmasına ve aşırı yoksulluğun azaltılmasına önemli katkılar sunacaktır. Bu süreç, belediyelerin atık yönetim maliyetlerini düşürürken, aynı zamanda halk sağlığı ve çevresel sürdürülebilirlik açısından da olumlu sonuçlar doğuracaktır [28]. Atık toplayıcılarının kooperatifler aracılığıyla resmi sistemlere entegre edilmesi, onların haklarını güvence altına alırken geri dönüşüm süreçlerinin daha verimli bir şekilde işletilmesine katkıda bulunacaktır.

Atık toplayıcılarının örgütlenme süreci, geçmişi 1970'lere dayanan bir tarihsel arka plana sahip olmakla birlikte, Hindistan'da ortaya çıkan SEWA (Self-Employed Women's Association) ile 1990'lara kadar dünyada benzeri bir örgütlülük söz konusu olmamıştır. 1989 yılında Brezilya'da başlayan kooperatifleşme hareketi, Latin Amerika genelinde atık toplayıcılarının örgütlü hareketlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır [29]. Bu kapsamda, Brezilya, atık toplayıcılarının haklarının tanınması ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi açısından öncü ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır [30].

Brezilya'da 2001 yılında atık toplayıcılığı, resmi bir meslek sınıflandırmasına dahil edilmiştir ve bu durum, atık toplayıcılarının haklarının tanınması ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Brezilya'nın yalnızca Rio de Janeiro kentinde 2500 üyeye sahip 14 kooperatif bulunmaktadır [31]. Bu kooperatifler, atık toplayıcılarını belirli bir çatı altında toplayarak onların sosyal haklarına erişimini artırmış ve daha düzenli çalışma koşulları sunmuştur. Örneğin burada faaliyet gösteren Coopercaps kooperatifi, Sao Paulo'da atık yönetimi sorununa çözüm getirmede önemli bir sosyal dönüşüm modeli sunmaktadır [32]. Bu kooperatif, yalnızca geri dönüşüm sürecine entegre olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal fayda sağlayarak atık toplayıcılarının yaşam koşullarını iyileştirmiştir. DOW Girişimi tarafından sağlanan finansal destek ve teknik ekipman ile bu kooperatif, atık toplayıcılarına profesyonel eğitim vermiş ve onların işlerini daha güvenli, verimli ve sürdürülebilir hale getirmiştir. Bu iş birliği sayesinde atık toplayıcıları, formel ekonomi içinde yer alarak ekonomik olarak güçlenmiş, aynı zamanda sosyal haklarına erişim sağlamışlardır. Bu model, Brezilya'daki atık toplayıcılarının kooperatifleşmesi yolundaki ilk örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Coopercaps'in yanı sıra Brezilya'da faaliyet gösteren diğer kooperatifler de benzer şekilde toplumsal ve çevresel sorunları çözmeye etkili olmuştur. Örneğin, Boomera adlı başka bir kooperatif, atıklardan müzik aletleri üreterek hem çevreye hem de topluma katkı sağlamaktadır. Bu tür kooperatifler, atık toplayıcılarının çalışma koşullarını iyileştirirken, aynı zamanda geri dönüşüm sürecine olan katılımlarını artırmakta ve döngüsel ekonomiye önemli katkılar sunmaktadır. Coopercaps kooperatifinin başkanı Telines Basilio'nun ifade ettiği gibi, atık toplayıcıları artık kendilerini sadece işçiler olarak değil, çevre ajanları olarak görmekte ve yaptıkları işten gurur duymaktadırlar. Bu modelin başarısı, atık yönetimi ve toplumsal sorunların çözümünü bir arada ele alan bütüncül yaklaşımların etkili bir şekilde uygulanabileceğini göstermektedir [32]. Brezilya'da uygulanan bu model, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için başarılı bir örnek teşkil edebilir.

Hem çevresel sürdürülebilirlik hem de sosyal adalet açısından önemli kazanımlar sunan bu tür kooperatifleşme girişimleri, atık toplayıcılarının formel ekonomi içinde yer almasına ve toplumsal refaha katkıda bulunmasına olanak tanımaktadır. Brezilya'da atık toplayıcılarının kooperatifleşmesiyle gelişen bir diğer başarılı örnek de Curitiba şehrindeki Ecocitizen programıdır. Bu program sayesinde, 200 atık işçisi, Ecocitizen adlı kooperatif altında kayıt altına alınarak eşit haklara ve adil ücretlere erişim sağlamıştır. 2013 yılından itibaren geri dönüşüm oranı %15'ten %70'e yükselmiş, bu da programın etkili bir çözüm sunduğunu göstermektedir. Ecocitizen kooperatifi ayrıca "Green Exchange" programı aracılığıyla yerel halkın topladığı atık karşılığında meyve, sebze, kitap ve otobüs bileti gibi faydalı ürünler sunmaktadır [32].

Bir diğer örnek olarak FACCyR (Federación Argentina de Cartoneros, Carreros y Recicladores), 2012 yılında Arjantin'de kurulan ve kapsayıcı atık yönetimi alanında dünya genelinde örnek gösterilen bir organizasyondur. FACCyR, atık toplayıcıların ekonomik ve ekolojik açıdan önemli emeklerinin, atık yönetim politikalarına dahil edilmeden etkili bir çevre politikası oluşturulamayacağını savunmaktadır. Özellikle kıyı kentlerindeki atık azaltma projeleri, atık toplayıcılarının formel atık yönetimine entegrasyonunun, merkezi politikaların atık kirliliğinin önlenmesindeki başarısını artıracığını ortaya koymaktadır. 2006 yılında çıkarılan bir yasa ile Arjantin, Sıfır Atık Sistemi'ne geçiş yapmış ve atıkların kuru ve yaş olarak ayrıştırılması kararlaştırılmıştır. 2012 yılında Buenos Aires Belediyesi, 12 kooperatife bağlı 6.000 atık toplayıcısıyla sözleşme imzalayarak, katı atıkların kapıdan kapıya toplanmasında kooperatiflerin yetkisini sağlamıştır. Kooperatiflerin yükümlülükleri arasında geri dönüştürülebilir maddelerin ayrıştırılması ve sistemin informal atık toplayıcılarıyla entegrasyonu bulunurken, belediyenin yükümlülükleri arasında atık toplayıcılara maddi destek sağlamak, eğitim vermek ve sosyal güvenlik gibi hizmetlere erişimi garanti altına almak yer almaktadır [33].

Brezilya'nın yanı sıra Kolombiya da atık toplayıcılarının örgütlenmesi açısından önemli bir tarihsel sürece sahiptir. Mart 1992'de Kolombiya'nın Barranquilla kentinde, Barranquilla Özgür Üniversitesi'nde, organları tıp öğrencilerine satılmak üzere 11 atık toplayıcısının katledilmesi Latin Amerika'da atık toplayıcılarının karşılaştığı toplumsal dışlanmanın ve güvencesizliğin trajik bir örneği olmuştur. Bu olay sonrasında, Kolombiya'daki atık toplayıcıları geniş bir örgütlülüğe ulaşmış ve bu vahşetin anısına 1 Mart, Uluslararası Atık Toplayıcıları Günü olarak kabul edilmiştir. Bu örnekler, özellikle Latin Amerika'da atık toplayıcılarının yaşadıkları zorlukların, örgütlenme çabalarının ve kooperatifleşme hareketlerinin önemini vurgulamaktadır [29].

Türkiye'de bu konudaki ilk önemli gelişme, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi'nin öncülüğünde kurulan ve sokak toplayıcılarını tek bir çatı altında birleştiren GESİKOOP (Tepebaşı Geri Dönüştürülebilir Atık Toplayıcıları Sosyal İşletme Kooperatifi) ile yaşanmıştır. 15 Ocak 2020'de kurulan ve sosyal işletme kooperatifi olması ile fark yaratan GESİKOOP, 23 Haziran 2020'de Tepebaşı Belediyesi, GESİKOOP ve lisanslı geri dönüşüm firması arasında imzalanan 3'lü protokol ile faaliyetlerine başlamıştır. Kooperatif bünyesindeki 32 sokak toplayıcısı, artık yasal olarak ve kayıt altında çalışarak daha düzenli çalışma koşullarına kavuşmuştur. 1 yıllık süre zarfında GESİKOOP, 3 bin ton atık toplamayı başarmış ve sokak toplayıcılarının ekonomik ve sosyal statülerinin iyileştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır [34]. Bu kooperatifleşme modeli, Türkiye'de atık toplayıcılarına yönelik sosyal hakların iyileştirilmesi açısından örnek teşkil eden bir adım olarak değerlendirilebilir.

4. Şişli Belediyesi Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi örneği

Belediyelerin temel görevlerinden biri, özellikle evsel atıklar başta olmak üzere tüm katı atıkların toplanması ve geri dönüşüm süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesidir. Bu görev, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda açık biçimde tanımlanmıştır. Kanunun ilçe belediyelerine ilişkin hükümleri arasında, "büyükşehir katı atık yönetim planına uygun olarak katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonlarına taşımak" yükümlülüğü yer almaktadır. Aynı zamanda, "katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesi" sorumluluğu ise büyükşehir belediyelerine verilmiştir [35]. Bu yasal çerçeve, belediyelerin atık yönetimi konusunda işlevsel bir iş bölümü içinde çalışmasını ve sürdürülebilir çevre politikalarının uygulanmasını hedeflemektedir.

Bu bağlamda, Şişli Belediyesi tarafından desteklenen ve atık toplayıcılarının kooperatifleşmesiyle hayata geçirilen Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi, yerel yönetimlerin hem çevresel sürdürülebilirliği hem de sosyal kapsayıcılığı gözetken yenilikçi uygulamalarına örnek teşkil etmektedir.

4.1. Şişli tarihçesi

Şişli, çok katmanlı bir tarih ve kültürel zenginliğin merkezi olarak öne çıkar. Tarihi boyunca farklı milletler ve kültürlerin bir arada yaşadığı bu semtte, Rumlar, Ermeniler, Levantenler gibi gayrimüslim topluluklar ilk yerleşenler arasında bulunur. Şişli'nin ilk mahallelerinden biri olan Tatavla, 16. yüzyılda Osmanlı'nın Ege ve Akdeniz adalarından getirdiği zanaatkarların yerleştirilmesiyle gelişmeye başlamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı ile yabancılara mülk edinme hakkının tanınması, Levantenler ve diğer gayrimüslimlerin Şişli ve çevresinde yerleşmesini hızlandırmış; Pangaltı ve Harbiye semtleri böylece oluşmuştur [36].

Modernleşme ve batılılaşma etkileriyle Şişli, özellikle 20. yüzyılın başlarında İstanbul'un en gözde yerleşim alanlarından biri haline gelmiştir. Elektrik, tramvay gibi altyapı hizmetlerinin erken dönemde sağlanması, semti "modern hayat" arayışında olan üst sınıfların gözdesi yapmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu dinamizm sürmüş, Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a giderken burada konaklaması gibi tarihsel anılar semtin belleğinde yer edinmiştir. Günümüzde hala İstanbul'un canlı, çok kültürlü ve tarihsel karakterini yansıtan Şişli, kozmopolit yapısını korumakta ve İstanbul'un kalbinin attığı yerlerden biri olmaya devam etmektedir [36].

4.2. Şişli Belediyesi'nin tarihi gelişimi

Şişli Belediyesi'nin tarihi, 20. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir dönüşüm süreci geçiren bu ilçenin yerel yönetim yapılanmasının şekillenmesiyle başlar. 1984 yılına kadar İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir birim olarak yönetilen Şişli, bu yıl çıkarılan Yerel Yönetimler Kanunu ile birlikte belediye statüsüne kavuşmuştur. Kanunla beraber Şişli'nin yönetim yapısında önemli değişiklikler gerçekleşmiş; Ayazağa ve Kağıthane de köy statüsünden çıkarılarak bu yeni düzenlemenin bir parçası hâline gelmiştir. Bu süreçte Kağıthane'nin 1987 yılında ilçe statüsüne geçmesi, Şişli'den ayrılmasına ve ilçenin nüfusunun belirgin biçimde azalmasına yol açmıştır [36].

1990'lı yıllarda, özellikle Büyükdere Caddesi boyunca yükselen iş merkezleri ve rezidansların inşasıyla Şişli büyük bir değişim sürecine girmiştir. Ticaret ve iş dünyasının merkezi hâline gelmeye başlayan ilçede, yüksek katlı yapılar ve modern iş yerleri dikkat çekmiştir. 2000'li yıllarda bu gelişim hız kazanmış, Şişli hem ticaret hem de konut alanında İstanbul'un gözde bölgelerinden biri olmuştur. Ancak, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile Şişli'nin yüzölçümünün önemli bir kısmını oluşturan Ayazağa, Maslak ve Huzur mahalleleri Sarıyer'e bağlanmıştır. Bu idari değişiklikle Şişli'nin sınırları daralmış olsa da ilçenin merkezi konumu ve kozmopolit yapısı sayesinde yoğun iş ve yaşam merkezi olma özelliği devam etmiştir [36].

Bugün, doğusunda Beşiktaş, kuzeyinde Sarıyer, batısında Eyüp ve Kağıthane, güneyinde ise Beyoğlu ile çevrili olan Şişli, 25 mahalleden oluşmaktadır. Gece nüfusu yaklaşık 280 bin olan ilçenin gündüz nüfusu ise iş, ticaret ve sosyal yaşamın yoğunluğuyla 4-5 milyona kadar çıkmaktadır. Şişli Belediyesi, İstanbul'un önemli ticaret ve yaşam merkezlerinden biri olan bu ilçenin ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunarak, kentsel gelişime katkıda bulunmayı sürdürmektedir [36].

4.3. Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi

Şişli Belediyesi, kentsel atık yönetimi ve sosyal sorumluluk projeleri çerçevesinde, ilçedeki sokak toplayıcılarının yaşam koşullarını iyileştirmek ve onların çalışma standartlarını geliştirmek amacıyla kapsamlı bir kooperatifleşme süreci başlatmıştır. Sokaklarda ambalaj atığı toplayan bireylerin güvenceli bir çalışma düzenine kavuşmalarını sağlamak için hayata geçirilen bu proje, hem çevresel sürdürülebilirliği desteklemek hem de sokak toplayıcılarının sosyal ve ekonomik haklarını koruma altına almak adına örnek teşkil etmektedir. Projenin temelleri iki yıl öncesine dayanmakta olup, yaklaşık beş aylık yoğun bir saha çalışması sonucunda, "Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi" kurulmuş ve kooperatif yasal bir statü kazanmıştır. Bu sayede, halk arasında "çekçekçi" olarak bilinen sokak toplayıcıları, tüzel bir kişilik altında, Şişli Belediyesi ve ilçede faaliyet gösteren lisanslı geri dönüşüm firmalarıyla koordineli bir çalışma yürütmeye başlamıştır. 25 Ekim 2022 tarihinde kurulan ve 27 Ekim 2022'de lansmanı yapılan "S.S. Çevreci Atık Toplayıcıları İşletme Kooperatifi," hurdacılık ve geri dönüşümle uğraşan ortakların faaliyet alanlarında hurda ve ambalaj atıklarını geçici olarak depolamak, ayrıştırmak ve geri dönüştürmek amacıyla tesisler kurmayı ve işletmeyi hedeflemiştir. Projenin ilk toplantısı 19 Mayıs 2022'de Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Evi'nde gerçekleştirilmiştir. Toplantıda kooperatifin amacı, kurucu üyelerden Alper Akbulut tarafından katılımcılara aktararak görüş alışverişinde bulunulmuştur. Kooperatifleşme sürecinin bir parçası olarak, Şişli'de bulunan tüm depolar ve "çekçekçi" olarak bilinen sokak toplayıcıları ile saha ziyaretleri yapılmış; Şişli Belediyesi çatısı altında daha etkin bir geri dönüşüm süreci oluşturulması ve toplayıcıların yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla bir yıl süren yoğun saha çalışmalarının ardından Eylül 2022'de resmi olarak kooperatif kurulmuştur. Sokak toplayıcılarının topladıkları ambalaj atıklarını sisteme daha kolay entegre edebilmeleri için dört adet ara depolama alanı tahsis edilerek gerekli iyileştirmeler yapılmıştır [37]–[39].

Kooperatifin kurulması sürecinde, sokak toplayıcılarının ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve geri dönüşüm faaliyetlerinin daha organize bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Yeni iş modeli doğrultusunda, toplayıcıların elde edeceği gelir, belediye, toplayıcı temsilcileri ve ihaleyi kazanan geri dönüşüm firması tarafından oluşturulan bir komisyon aracılığıyla belirlenmektedir. Bu üçlü komisyonun geliştirdiği iş modeli sayesinde, atık toplayıcılarının daha adil bir gelir elde etmesi sağlanmakta; böylece sokak toplayıcılarının geçim kaynakları sürdürülebilir hale getirilmektedir. Aynı

zamanda, bu iş modeli Şişli ilçesinde sıfır atık sisteminin daha etkin bir şekilde işletilmesine katkı sunmakta, geri dönüşüm sürecinin hem ekonomik hem de çevresel boyutlarıyla daha verimli işlenmesini amaçlamaktadır.

Kurulan kooperatifin, Şişli Belediyesi'nin uzun süredir yürüttüğü "Şişli Komşu Kart" sistemiyle entegre bir şekilde çalışması planlanmıştır. Çevreci Komşu Kart, vatandaşların atık ayrıştırma süreçlerine dahil olmasını teşvik eden, çevresel farkındalığı artırmaya yönelik bir sistem olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sistemle sokak toplayıcıları, belediye tarafından kendilerine sunulan kimlik kartları ve gerekli ekipmanlar ile tanımlanmış ve güvenilir birer çalışan olarak sahada faaliyet göstereceklerdir. Bu kimlik kartları sayesinde sokak toplayıcıları, çalışma bölgelerinde tanınacak, toplumun bu kesiminde saygınlık kazanacak ve şehir genelinde daha düzenli bir atık toplama süreci gerçekleşecektir. Kooperatifin kurumsal bir kimlik kazanmasıyla birlikte, sokak toplayıcıları hem yasal statü hem de toplumsal kabul açısından önemli bir ilerleme kaydetmiştir [38].

Bu yeni sistemin uygulanmaya başlanması ile birlikte belediye, kooperatife üyelik başvurularını açmış ve ilk ay içerisinde yaklaşık 50 toplayıcı bu sürece dâhil olmuştur. Kimlik kartı almak üzere başvuruda bulunan sokak toplayıcıları, kooperatifin resmi ortağı olarak kabul edilmekte ve böylece sosyal güvenceye kavuşmaktadır. Ayrıca kooperatifin sunduğu destekler arasında, toplayıcıların işlerini güvenli bir şekilde gerçekleştirmeleri için koruyucu ekipman ve eğitimler de bulunmaktadır. Bu ekipmanlar, geri dönüşüm faaliyetlerinin hem çalışanlar hem de halk sağlığı açısından güvenilir ve düzenli bir çerçevede yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Kooperatif ayrıca, sokak toplayıcılarına yönelik olarak finansal okuryazarlık, kooperatifçilik bilinci ve çevresel sorumluluk konularında eğitimler sunmayı hedeflemektedir. Böylece sokak toplayıcıları, hem kendi ekonomik durumlarını iyileştirme fırsatı bulacak hem de sürdürülebilir çevresel bir dönüşümün parçası olacaklardır [37].

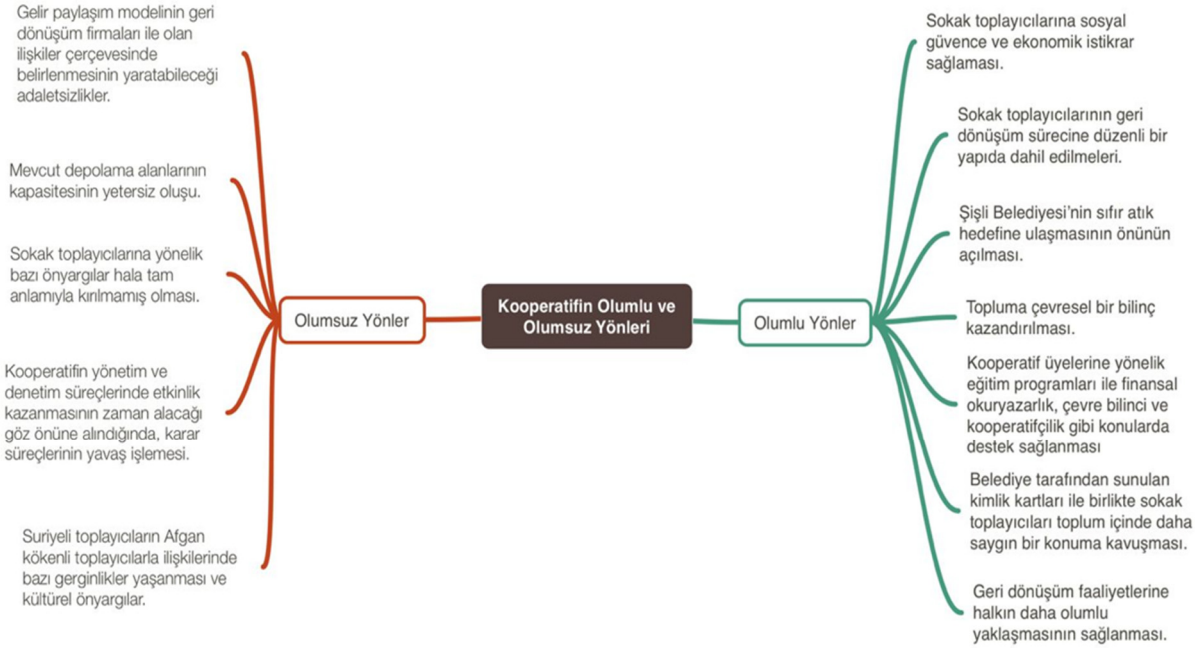
Şişli Belediyesi tarafından başlatılan bu proje, kooperatifleşme modeli aracılığıyla yerel yönetimlerin toplumsal ve çevresel sorunlara yenilikçi yaklaşımlarla nasıl çözüm üretebileceğini göstermektedir. Şişli Belediyesi'nin Sokak toplayıcılarını kapsayan bu çalışması, yalnızca bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmekle kalmamakta; aynı zamanda yerel yönetimlerin sürdürülebilir geri dönüşüm süreçleri yaratmasında etkin bir rol oynamaktadır. Belediyenin bu girişimi, kent ekonomisinin sosyal adalet ilkesine uygun bir şekilde örgütlenmesine katkı sunarken, atık toplayıcılığı işini yapan bireylerin, toplum içinde daha görünür ve saygın bir konum elde etmelerini sağlamaktadır.

4.3.1. Kooperatifin olumlu ve olumsuz yönleri

Şişli Belediyesi tarafından sokak toplayıcıları için kurulan Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi, sokak toplayıcılarının yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu kooperatif hem olumlu yanları hem de geliştirilmesi gereken yönleriyle ele alınabilir. Kooperatifin olumlu yanlarından biri, sokak toplayıcılarına sosyal güvence ve ekonomik istikrar sağlamasıdır. Belediyenin sunduğu düzenli gelir modeli, toplayıcıların güvenceli bir işe sahip olmalarına olanak tanımaktadır; bu durum, yalnızca gelir güvencesi sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal görünürlüklerini artırarak onları daha kabul edilebilir kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kooperatifin sunduğu sosyal güvence ve ekonomik istikrar, toplayıcıların günlük hayatlarında önemli bir değişim yaratmıştır. Bunun yanı sıra, kooperatif çevresel sürdürülebilirliğe de katkı sağlamaktadır. Sokak toplayıcılarının geri dönüşüm sürecine düzenli bir yapıda dâhil edilmeleri, Şişli Belediyesi'nin sıfır atık hedefine ulaşmasına katkıda bulunurken, topluma çevresel bir bilinç kazandırmaktadır. Kooperatif ayrıca üyelerine yönelik eğitim programları ile finansal okuryazarlık, çevre bilinci ve kooperatifçilik gibi konularda destek sağlamakta, böylelikle toplayıcıların bilgi ve becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu tür eğitim fırsatları, yalnızca günlük yaşamlarında değil, toplayıcıların gelecekte farklı alanlarda kendilerini geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Belediye tarafından sunulan kimlik kartları ile birlikte sokak toplayıcıları toplum içinde daha saygın bir konuma kavuşmuş, toplumsal kabul görme süreçleri hızlanmıştır. Bu durum, geri dönüşüm faaliyetlerine halkın daha olumlu yaklaşmasını sağlamış, toplumsal katılımı ve çevresel farkındalığı artırmıştır.

Öte yandan, kooperatifin bazı olumsuz yanları da bulunmaktadır. Bunlardan biri, gelir paylaşım modelinin geri dönüşüm firmaları ile olan ilişkiler çerçevesinde belirlenmesidir. Kazanç paylaşımının belediye, toplayıcı temsilcileri ve geri dönüşüm firmaları tarafından ortaklaşa belirlenmesi, bazı durumlarda adaletsizliğe neden olabilmektedir. Özellikle piyasa koşullarına bağlı olarak kazanç dağılımındaki dengesizlikler, toplayıcıların gelir güvencelerini zedeleyebilir. Bir diğer olumsuz yön ise, mevcut depolama alanlarının kapasitesinin yetersiz oluşudur. Şişli'deki dört adet ara depolama alanı, toplayıcıların geri dönüşüm materyallerini düzenli bir şekilde saklamaları için yeterli değildir ve bu durum, toplayıcıların çalışma koşullarını zorlaştırmaktadır. Özellikle büyük hacimli geri dönüşüm materyalleri için daha geniş ve uygun depolama alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Toplumsal kabul süreci her ne kadar kooperatif aracılığıyla hızlansa da sokak toplayıcılarına yönelik bazı önyargılar hala tam anlamıyla kırılmamıştır. Bu önyargılar, toplayıcıların faaliyet gösterdikleri alanlarda kabul görmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, kooperatifin yönetim ve denetim süreçlerinde etkinlik kazanmasının zaman alacağı göz önüne alındığında, karar süreçlerinin yavaş işlemesi acil çözümler gerektiren durumlarda kooperatifin verimliliğini düşürebilmektedir. Ayrıca Şişli Belediyesi'nin Sokak toplayıcıları için kurduğu Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi, Suriyeli ve Afgan kökenli bireylerin de yer aldığı çeşitli göçmen topluluklarını içermekte, ancak bu çeşitlilik kooperatif içinde bazı sosyal zorlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle Suriyeli toplayıcıların Afgan kökenli toplayıcılarla ilişkilerinde bazı gerginlikler yaşanmakta, bu durum kooperatifin işleyişini

zaman zaman zorlaştırmaktadır [40]. Suriyeliler, Afgan toplayıcılarla iş paylaşımı ve çalışma koşulları konusunda uyum sağlamakta güçlük çekebilmekte, aralarındaki kültürel önyargılar çatışmalara neden olabilmektedir.

Şekil 1. Kooperatifin olumlu ve olumsuz yönleri.

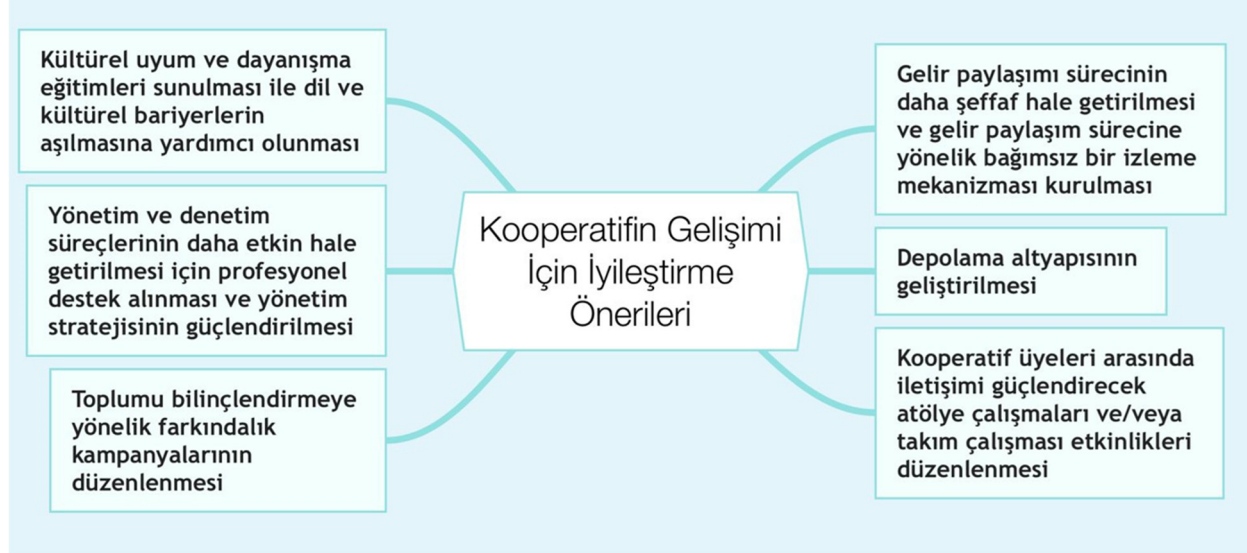
4.3.2. Kooperatifin gelişimi için iyileştirme önerileri

Kooperatifin gelişimi ve etkisini artırmak için bazı öneriler geliştirilmiştir. Gelir paylaşımı sürecinin daha şeffaf bir hale getirilmesi, kazanç dağılımındaki olası dengesizliklerin önlenmesine yardımcı olabilir. Gelir paylaşım sürecine yönelik bağımsız bir izleme mekanizması kurulması, toplayıcıların adil bir gelir elde etmesini sağlamak adına önemli bir adım olabilir. Depolama altyapısının geliştirilmesi de toplayıcıların çalışma koşullarının iyileştirilmesi açısından elzemdir; belediyenin bu konuda yapacağı yatırımlar, geri dönüşüm sürecini daha verimli kılacak ve sağlıklı bir iş ortamı yaratacaktır. Sokak toplayıcılarına yönelik toplumsal önyargıların kırılması amacıyla, belediye tarafından toplumu bilinçlendirmeye yönelik farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi, halkı geri dönüşümün önemi ve bu alanda çalışan kişilerin katkılarına dair bilinçlendirebilir. Böylece kooperatif üyeleri, toplum içinde daha kolay kabul görecektir. Kooperatifin yönetim ve denetim süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi için profesyonel destek alınması ve yönetim stratejisinin güçlendirilmesi, karar alma süreçlerini hızlandırarak sürecin verimliliğine olumlu katkı sağlayacaktır. Ayrıca sosyal gerginliklerin azaltılması ve kooperatif üyelerinin daha uyumlu bir şekilde çalışabilmesi için bazı adımlar atılabilir. İlk olarak, belediyenin tüm üyelerin katılabileceği bir dizi kültürel uyum ve dayanışma eğitimleri sunması önerilebilir. Bu eğitimlerde, dil ve kültürel bariyerlerin aşılmasına yardımcı olacak uygulamalar geliştirilebilir ve kooperatif içinde ortak bir anlayış ve güven ortamının yaratılması sağlanabilir. Ayrıca, kooperatif üyeleri arasında iletişimi güçlendirecek atölye çalışmaları veya takım çalışması etkinlikleri düzenlenebilir. Bu tür yaklaşımlar, iş birliğini teşvik ederek hem Suriyeli hem de Afgan üyeler arasında bir dayanışma kültürü oluşturmaya katkı sağlayabilir. Belediye tarafından yürütülecek bu tür bir uyum programı, toplumsal çeşitliliğin kooperatif işleyişini destekleyecek bir unsura dönüşmesini sağlayabilir ve uzun vadede Şişli Belediyesi'nin bu modelinin başarı oranını artırabilir. Tüm bu öneriler doğrultusunda, Şişli Belediyesi'nin atık toplayıcıları kooperatifleşme modeli, Türkiye'deki diğer belediyelere örnek teşkil edebilir ve sürdürülebilir kent projelerine yönelik bir model olarak değerlendirilebilir (Şekil 2).

Bu çerçevede, yalnızca yerel bağlamda değil, uluslararası düzeyde de atık toplayıcılarının ekonomik, sosyal ve kurumsal entegrasyonunu hedefleyen başarılı kooperatif modelleri bulunmaktadır. Bu modeller, Şişli Belediyesi'nin yürüttüğü kooperatifleşme süreci için hem yol gösterici nitelik taşımakta hem de uygulamanın kurumsallaşmasına katkı sağlayabilecek önemli deneyimler sunmaktadır.

Örneğin Hindistan'ın Pune kentinde faaliyet gösteren SWaCH kooperatifi, belediyeyle yaptığı resmi iş birliği protokolü sayesinde, atık toplayıcıların kamu hizmet zincirine doğrudan entegrasyonunu sağlamış ve emekçilerin düzenli ücret almasını mümkün kılmıştır [41]. Bu iş modeli yalnızca gelir güvencesi sunmakla kalmamış, aynı zamanda sağlık sigortası ve sosyal güvenlik gibi haklara erişimi de kolaylaştırarak, bu alanda çalışan bireylerin yaşam koşullarında kayda değer

iyileşmeler yaratmıştır. Benzer şekilde, Güney Afrika'nın Cape Town kentinde hayata geçirilen Waste Picker Integration Project, atık toplayıcılarının hijyenik, güvenli ve organize ortamlarda çalışmalarına olanak tanıyarak, bu bireylerin kent temizliği sistemine kurumsal düzeyde entegre edilmesine öncülük etmiştir [42]. Bu model, kamu yönetimi ile taban örgütlenmeleri arasında kurulan iş birliği sayesinde, hem hizmet kalitesini artırmış hem de atık toplayıcıların toplumdaki görünürlüğünü ve kabulünü güçlendirmiştir.

Şekil 2. Kooperatifin gelişimi için iyileştirme önerileri.

Latin Amerika'da ise Brezilya'nın Belo Horizonte kentinde faaliyet gösteren ASMARE kooperatifi, sadece atık toplama faaliyetleriyle sınırlı kalmayarak, kooperatif üyelerine teknik eğitimler, pazarlama stratejileri ve yeniden kullanım uygulamaları konusunda destek sunmuş; bu sayede ekonomik çeşitliliği ve sürdürülebilirliği artırmayı başarmıştır [43]. Bu örnek, kooperatiflerin sadece hizmet üretiminde değil, aynı zamanda kapasite geliştirme ve bireysel yetkinliklerin artırılması konularında da işlevsel olabileceğini göstermektedir. Arjantin'in Buenos Aires kentinde uygulanan "Cartoneros" programı da dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu program kapsamında, geri dönüşüm işçilerinin çevresel katkısı çeşitli medya kampanyalarıyla kamuoyuna anlatılmış, bu bireylerin mesleki meşruiyeti desteklenmiş ve toplumsal algı olumlu yönde dönüştürülmüştür [44]. Böylece, yalnızca maddi koşullar değil, aynı zamanda sosyal dışlanmanın önlenmesi adına da önemli bir adım atılmıştır.

Öte yandan, Asya kıtasında dikkat çeken uygulamalardan biri olan Endonezya'nın Surabaya kentindeki waste bank modeli, toplumsal kapsayıcılığı önceleyen yapısıyla öne çıkmaktadır. Bu model kapsamında, özellikle kadınların ve farklı etnik kökenlerden gelen bireylerin geri dönüşüm süreçlerine katılımı teşvik edilmiş; böylece yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirliğe katkı sunulmuştur [45]. Bu yaklaşım, toplumsal çeşitliliğin bir zayıflık değil, dönüşümün asli bir bileşeni olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu uluslararası örnekler, Şişli Belediyesi tarafından hayata geçirilen kooperatif modelinin yalnızca yerel sınırlar içerisinde değil, küresel iyi uygulamalar çerçevesinde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu tür karşılaştırmalı analizler, mevcut uygulamanın kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine, toplumsal kabulünün artırılmasına ve uzun vadeli sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

5. Sonuç

Sokak atık toplayıcıları, kentlerin geri dönüşüm sistemlerinde oynadıkları hayati role rağmen, toplumsal yapının en kırılgan ve dışlanmış kesimlerinden biri olarak varlık göstermektedir. Türkiye'de bu meslek, çoğunlukla sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda bulunan bireyler tarafından icra edilmekte; işsizlik, yoksulluk ve eğitim olanaklarına erişim eksikliği gibi çok boyutlu yapısal sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bireyler, geri dönüşüm sisteminin görünmeyen ama işlevsel bir bileşeni olarak, çoğu zaman kayıt dışı, güvencesiz ve sağlıksız koşullarda faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda, kooperatifleşme süreci, sadece bu bireylerin ekonomik gelirini güvence altına almakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve emeklilik gibi temel haklara erişimlerini mümkün kılarak, onların toplumsal görünürlüğünü ve kabul edilebilirliğini artıran bütüncül bir model olarak değerlendirilmektedir.

Bu yaklaşımın uluslararası düzeydeki yansımaları da dikkat çekicidir. Brezilya'daki Coopercaps ve Arjantin'deki FACCyR örneklerinin yanı sıra, Hindistan'daki SWaCH, Güney Afrika'daki Waste Picker Integration Project, Brezilya'daki ASMARE, Arjantin'deki "Cartoneros" programı ve Endonezya'nın Surabaya kentindeki waste bank modeli gibi uygulamalar, bu bağlamda atık toplayıcılarının ekonomik, sosyal ve kurumsal entegrasyonunu önceleyen başarılı kooperatif örnekleri olarak öne çıkmakta; kamusal destek, yerel yönetimlerle iş birliği ve toplumsal duyarlılığın birleşimiyle ortaya çıkan sürdürülebilir çözümlerin önemini güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Bu modeller, yalnızca

maddi gelir güvencesi değil, aynı zamanda sosyal haklara erişim, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal meşruiyetin sağlanması açısından da yol gösterici nitelik taşımaktadır. Türkiye’de ise bu sürecin yerel düzeydeki ilk adımları, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi’nin öncülüğünde başlatılmış; bu çalışmalar, Şişli Belediyesi’nin desteğiyle kurulan “Çevreci Atık Toplayıcılar İşletme Kooperatifi” ile kurumsallaşma yönünde önemli bir aşamaya taşınmıştır. 25 Ekim 2022 tarihinde resmen faaliyet göstermeye başlayan bu kooperatif, sokak atık toplayıcılarına sadece düzenli bir gelir sunmakla kalmayıp, aynı zamanda kişisel koruyucu ekipman, kimlik kartı ve belirli bir çalışma sistematığı sağlayarak, mesleki saygınlık ve toplumsal tanınırlık kazandırmaktadır. Bu uygulama, yerel yönetimlerin sosyal adalet odaklı ve çevresel sürdürülebilirliğe dayalı politika geliştirme potansiyelini gözler önüne seren çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Şişli’nin çok katmanlı toplumsal yapısı, kozmopolit nüfus bileşeni ve katılımcı yerel yönetim anlayışı, söz konusu kooperatif modelinin hem sosyolojik hem de yönetsel düzeyde karşılık bulmasını kolaylaştırmıştır. Projenin, Şişli Komşu Kart sistemiyle entegre biçimde yürütülmesi, toplumsal aidiyetin ve belediye-vatandaş ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından da özgün bir deneyim sunmaktadır. Bu sistem, yalnızca atık toplayıcılarının görünürlüğünü artırmakla kalmayıp, aynı zamanda yerel halk ile toplayıcılar arasında simbiyotik bir ilişki kurarak sosyal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Ancak her yenilikçi model gibi, bu kooperatif yapısının da çeşitli yapısal ve işleyişsel sorunları bulunmaktadır. Özellikle gelir paylaşım mekanizmasının, geri dönüşüm firmaları ile kurulan ticari ilişkiler üzerinden şekillenmesi, zaman zaman haksızlık algılarına neden olmakta; bu durum, kooperatif üyelerinin gelir güvenliği açısından kırılganlık yaratmaktadır. Ayrıca, yeterli ve düzenli depolama alanlarının eksikliği, atıkların toplanması ve ayrıştırılması süreçlerini zorlaştırmakta; bu durum da hem verimliliği düşürmekte hem de çalışanların iş güvenliğini tehdit etmektedir. Toplumsal düzeyde ise sokak toplayıcılarına yönelik yaygın önyargılar önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bireyler, genellikle "kentsel yaşamın dışında kalan", "düzensiz ve kayıtdışı çalışan" ya da "çevreyi kirleten" kişiler olarak damgalanmakta; bu tür kalıp yargılar, onların kent yaşamına tam anlamıyla entegre olmalarını engellemektedir. Fiziksel görünüşleri, kullandıkları araçlar ve çalışma biçimlerinin yarattığı algılar, sosyal dışlanmayı pekiştiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Şişli Kooperatifi gibi modellerin başarılı olabilmesi için, sadece ekonomik ve kurumsal destek değil, aynı zamanda yaygın ve çok yönlü bir toplumsal farkındalık çalışmasının da eş zamanlı olarak yürütülmesi gerekmektedir. Eğitim faaliyetleri, medya temsilcileri ve mahalle temelli sosyal etkileşimler aracılığıyla bu önyargıların aşılması mümkündür. Kooperatifin sürdürülebilirliğinin sağlanması, toplumun farklı kesimlerinin sürece dahil edilmesini gerektirmektedir. Yerel yönetimlerin önderliğinde yürütülecek sosyal duyarlılık kampanyaları, hem atık toplayıcılarının toplumsal kabulünü artıracak hem de çevresel sorumluluk bilincinin kentsel düzeyde yaygınlaşmasına katkı sunacaktır. Bununla birlikte, kooperatifin kurumsal kapasitesinin artırılması amacıyla, gelir paylaşım modelinin daha şeffaf hale getirilmesi, lojistik altyapının güçlendirilmesi, üyeler arasında eşgüdümün sağlanmasına yönelik dijital yönetim sistemlerinin entegrasyonu gibi yapısal reformlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, kültürel uyum, toplumsal dayanışma ve kolektif çalışma kültürünün geliştirilmesi amacıyla, eğitim ve sosyal etkileşim temelli programların uygulanması, kooperatifin uzun vadeli başarısını güvence altına alacaktır. Ayrıca kooperatifin kapsayıcılığını artırmak adına, kadın toplayıcıların güçlendirilmesine yönelik cinsiyet eşitliği temelli uygulamalar geliştirilmesi; kültürel uyum, iş birliği ve dayanışmayı önceleyen eğitimlerle iç örgütlenmenin desteklenmesi önerilmektedir. Bu tür bir yaklaşım hem sosyal gerginliklerin azaltılmasına hem de kooperatifin kendi içinde sürdürülebilirliğini sağlamasına katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, Şişli Belediyesi tarafından hayata geçirilen bu kooperatifleşme modeli, sadece sokak atık toplayıcılarının yaşam standartlarını yükseltmekle kalmayıp, aynı zamanda yerel düzeyde sosyal adaleti ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden çok katmanlı bir müdahale örneği olarak değerlendirilebilir. Bu modelin Türkiye genelinde yaygınlaştırılması, hem geri dönüşüm süreçlerinin verimliliğini artırmak hem de kentlerin daha kapsayıcı, dayanışmacı ve adil yapılar olarak inşa edilmesini sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilecek her yeni girişim, çevresel sorunlara toplumsal duyarlılıkla yaklaşan, insan onurunu merkeze alan ve yerel düzeyde eşitsizlikleri azaltmaya yönelik bütüncül bir kent yönetimi anlayışının inşasına katkı sağlayacaktır.

6. Yazar katkı beyanı

Bu çalışma, her iki yazarın ortak emeğiyle hazırlanmıştır. Konunun belirlenmesi, literatür taraması, kuramsal çerçevenin oluşturulması, veri analizi ve yazım süreci her iki yazar tarafından eşit düzeyde katkı sunularak gerçekleştirilmiştir.

7. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Çalışma için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Bu çalışmanın bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

8. Kaynaklar

- [1] Çıkm A, Karacan AR. *Genel Kooperatifçilik*. İzmir, Türkiye, Ege Üniversitesi Basımevi, 1994.
- [2] Hazar N. *Kooperatifçilik Tarihi*. Ankara, Türkiye, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı, 1990.
- [3] Geray C. *Kooperatifçilik*. Ankara, Türkiye, Nika Yayınevi, 2014.
- [4] ICA. “Guidance Notes to the Co-operative Principles”. <https://ica.coop/sites/default/files/2021-11/ICA%20Guidance%20Notes%20EN.pdf> (27.02.2025).
- [5] Kooperatifler Kanunu. 13195 sayılı Resmi Gazete, 1969 (27.02.2025).

- [6] Geray C. “Konutta Kooperatif ve Belediye İş Birliği”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 3(1), 39-45, 1994.
- [7] Colombain M, Hirschfeld A. “Rochdale Kurallarının Kalkınma Yolundaki Ülkelerde Uygulanmasının Sorunları ve Zorlukları”. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 9(2), 361-378, 1974.
- [8] T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara, Türkiye, 2012.
- [9] Geray C. “Kooperatifliğin Dünya'daki ve Türkiye'deki Nicel Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(1), 427-441, 1992.
- [10] ICA. “International Cooperative Alliance”. <https://ica.coop/en> (27.02.2025).
- [11] ICA ve EURICSE. “Exploring the Cooperative Economy–REPORT 2022”. https://monitor.coop/sites/default/files/2022-11/WCM_2022.pdf (27.02.2025).
- [12] Co-operative Bank of Kenya. <https://www.co-opbank.co.ke/> (27.02.2025).
- [13] Polat H. “ILO’nun 193 Sayılı Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Kararının 20. Yılı”. *Sosyal Ekonomi*. <https://sosyalekonomi.org/ilonun-193-sayili-kooperatiflerin-tesvikine-iliskin-kararinin-20-yili/> (27.02.2025).
- [14] International Labour Organization (ILO). “R193 - Promotion of Cooperatives Recommendation, 2002 (No. 193)”. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_code:R193 (27.02.2025).
- [15] Özdemir G. *Kooperatifçilik*. İstanbul, Türkiye, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- [16] Albayram Doğan Z, Yercan M. “Türkiye ve AB Ülkelerindeki Kooperatifçilik Mevzuatının Karşılaştırmalı Analizi”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 22(2), 49-58, 2016.
- [17] The Council of the European Union. “Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE)”. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R1435> (27.02.2025).
- [18] Güreşçi H, Gönç M. “Türkiye’de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52, 219-229, 2017.
- [19] Kooperatifler Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. 25439 sayılı Resmi Gazete, 2004 (27.02.2025).
- [20] Türk Ticaret Kanunu. 27846 sayılı Resmi Gazete, 2011 (27.02.2025).
- [21] 6764 Sayılı Kanun. 29900 sayılı Resmi Gazete, 2016 (27.02.2025).
- [22] 7339 Sayılı Kooperatifler Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 31639 sayılı Resmi Gazete, 2021 (27.02.2025).
- [23] Kooperatifler Yönetmeliği. 32025 sayılı Resmi Gazete, 2022 (27.02.2025).
- [24] T.C. Ticaret Bakanlığı. “KOOPBİS ve Elektronik Bildirim Yükümlülükleri Hakkında Duyuru”. <https://mesleki hizmetler.csb.gov.tr/> (11.03.2024).
- [25] Scheinberg A. “Informal Sector Integration and High Performance Recycling: Evidence from 20 Cities”. https://www.wiego.org/wp-content/uploads/2019/09/Scheinberg_WIEGO_WP23.pdf (27.05.2025).
- [26] Özgen H. “Kentte Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları”. *Bilim ve Toplum*, 89, 88-101, 2001.
- [27] Sarı C. *Formel ve Enformel Arasında: Ankara’da Atık Kağıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış*. Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak, 1. baskı, 126-137, İstanbul, Türkiye, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2006.
- [28] Medina M. “Supporting Waste Picker Coops in Colombia”. *BioCycle*, 45-47, 1997.
- [29] Gündoğdu S. “Dünya’nın tüm çekçekçileri birleşiyor”. <https://yesilgazete.org/dunyanin-tum-cekcekçileri-birlesiyor> (27.05.2025).
- [30] Dias SM. “Statistics on Waste Pickers in Brazil”. https://www.wiego.org/wp-content/uploads/2019/09/Dias_WIEGO_SB2.pdf (20.03.2025).
- [31] Medina M. “Scavenger cooperatives in Asia and Latin America”. *Resources, Conservation and Recycling*, 31, 51-69, 2005.
- [32] Mete E. “Sürdürülebilir Katı Atık Yönetim Örneği Olarak Brezilya ve Kağıt Toplayıcıları Kooperatifleri”. *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1), 125-132, 2022.
- [33] İBB ve İPA. “Kentın Yükünü Sırtlananlar: İstanbul’un Katı Atık Toplayıcıları Sorunlar ve Talepler”. <https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/02/ISTANBULUN-KATI-ATIK-TOPLAYICILARI.pdf> (27.05.2025).
- [34] Eskişehir Tepebaşı Belediyesi. “Başkan Ataç: Sıfır Atık Mücadelemizden Asla Vazgeçmedik”. <https://www.tepebasi.bel.tr/hd.asp?hid=13313> (27.05.2025).
- [35] Büyükşehir Belediyesi Kanunu. 25531 sayılı Resmi Gazete, 2004 (27.02.2025).
- [36] Şişli Belediyesi. “Şişli Tarihçesi”. <https://www.sisli.bel.tr/kurumsal/sisli-tarihcesi> (27.02.2025).
- [37] Ayvalıoğlu A. “Şişli’de Atık Toplayıcıları Kooperatif Çatısı Altında Birleşti”. <https://www.haberistanbul.com.tr/sislide-atik-toplayicilari-kooperatif-catisi-altinda-birlesti> (27.05.2025).
- [38] Şişli Belediyesi İklim Değişikliği ve Sıfır Atık Müdürlüğü. “2022 Faaliyet Raporu”. <https://sisli.bel.tr/Content/images/document/489/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi%20ve%20S%C4%B1f%C4%B1r%20At%C4%B1k%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (27.05.2025).

- [39] şişli Belediyesi. “Kooperatif Geliştirme Merkezi”. <https://www.sisli.bel.tr/hizmet-merkezlerimiz/Kooperatif-Gelistirme-Merkezi/13> (27.05.2025).
- [40] Munyar V. “Atık Toplayıcı Kooperatifi kurdur, Suriyeli’den Afganlı üye konusunda itiraz geldi”. <https://www.ekonomigazetesi.com/kose-yazisi/atik-toplayici-kooperatifi-kurdu-suriyeliden-afganli-uye-konusunda-itaraz-geldi-29907> (27.05.2025).
- [41] Chikarmane P. “Integrating Waste Pickers into Municipal Solid Waste Management in Pune”. <https://www.wiego.org/publications/integrating-waste-pickers-municipal-solid-waste-management-pune-india> (27.05.2025).
- [42] Godfrey L, Oelofse S. “Historical review of waste management and recycling in South Africa”. *Resources*, 6(4), 57, 2017.
- [43] Dias SM. *Inclusive recycling and social movements: The case of waste pickers in Brazil*. Editors: Simpson Z, King M. Rethinking Social Movements, London, UK, Routledge, 2016.
- [44] Gutberlet J. “Co-production for sustainable waste governance: Lessons from Brazil and beyond”. *World Development*, 139, 105311, 2021.
- [45] Sembiring E, Nitivattananon V. “Sustainable solid waste management toward an inclusive society: Integration of the informal sector”. *Resources, Conservation and Recycling*, 54(11), 802-809. 2010.